

ВОЈНИЦИ У ИСТОРИЈИ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ
– КРАЉ СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ

Ратничка проза

Теодосије, писац с краја 13. века, каже за Стефана Првовенчаног да је „у војсци искусан и храброшћу удивљен, када сеђаше у челу трпезе весељаше благороднике бубњевима и гулама, а неговаше много и књижевност, и уз то беше врло разуман и вешт приповедалац”. То сведочанство савршено моделује лик краља, ратника, писца, градитеља манастира из средњег века.

Разматрање улоге српских војника и ратника у стварању и развоју српске књижевности јесте изазован задатак, који мора уважити чињеницу да су српски писци често били у ситуацији да буду истовремено и књижевни ствараоци и ратници, па су тако градили својеврстан поетички принцип – мач и перо у истој руци. Ратови су знатно утицали на српску књижевност и њен су важан предмет. У европској литерарној пракси ретки су случајеви да ратови мењају књижевну стварност, али код нас су постављали, померали

или укидали границе литературе и често испољавали већи утицај на процесе развоја српске књижевности од чисто књижевних покрета и праваца. Отуд је историја српске књижевности једним делом и историја ратовања, а истовремено и прича о војницима који су је, с другим писцима, стварали.

Први српски краљ

Додирне тачке између српске књижевности и српских војника и ратника успостављене су већ стварањем јединствене српске средњевијековне државе, зачецима књижевности са специфичним

српским обележјима у 12. веку. Литература је у том периоду под великим утицајем монаштва, духовности Истока, књижевне традиције Свете горе и практичних потреба Српске православне цркве, а Боривоје Гроздић тврди да православна религија и животне ратне околности нису нужно супротстављене категорије. Тачност те тврдње потврђује чињеница да су постављање темеља српске државности и ширење државе пратили ратни походи и битке, а да већ у 13. веку имамо епоху великих књижевних имена – Светог Саву, Стефана Првовенчаног и Доментијана – и стварање књижевних средишта у Хиландару, Студеници, Милешеву, Жичи и осталим манастирима.

Почетак српске историје и српске књижевности обележавају Стефан Немања и његов син Растко (Свети Сава), најпре као државотворци и књижевници, а затим и као књижевни јунаци. Први војник у историји српске књижевности је, ипак, други Немањин син и Савин брат, Стефан Првовенчани, који је као српски велики жупан владао од 1196. до 1217, а као краљ од 1217. до 1227. године. Прве борбе водио је са рођеним братом, кнезом Вуканом, одмах после смрти оца. Земља је због унутрашњих борби и сукоба око престола тешко пострадала или, како је краљ Стефан касније писао, „земља се оскрвнила од безакоња наших“. Завађену браћу успео је да измири Свети Сава над Немањиним ковчегом, што је Стефану Немањићу омогућило да поново постане велики жупан 1205. године и да две године касније освоји Ниш, Врање и Призрен. Стефанова владавина протекла је у знаку његове ратничке способности, веште дипломатије и великих државних успеха попут добијања краљевске круне и проглашавања аутокефалности Српске цркве.

Стефан Немањић се за круну обратио папи Хонорију, коме је обећао да ће Србију превести у католичанство. Након што му је папа преко делегата послао краљевску круну, Стефан је 1217. године крунисан за првог српског краља. Свети Сава се није слагао с његовом прозападном политиком и одлази на Свету гору, одакле се враћа тек пошто је Стефан народу и свештенству обећао да ће одбити римске утицаје. Владар и писац Стефан Првовенчани завршио је живот у пуној смерности, замонашен као Симон. Умро је 1228. године и сахрањен у Студеници, а касније пренесен у своју задужбину Жичу. Његове мошти пренесене су чак седамнаест пута, а за време Првог светског рата српски војници су их носили преко Албаније.

Бој код Пантина

Стефан Првовенчани није као војник специфичан у српској књижевности, али јесте један од ретких владара који је био и писац. Први његов књижевни текст за који

данас знамо јесте „Повеља“, издата у Хиландару између 1200. и 1202. године, која садржи елементе житија, поетске описе природе и алегоријске слике. Он је аутор још три повеље, али је несумњиво његово најважније дело „Живот и подвизи светог Симеона“ (око 1216. године), у коме је, за разлику од дела осталих српских писаца у средњем веку, могуће сагледати и елементе тада савремене историје. Већина модерних истраживача указује да писац у њему успешно транспонује историјско у литерарно, те да је тим текстом у нашу средњовековну књижевност „ушла“ перцепција историје. Спojiти трансцендент-

ну духовност и историзам је тешко, али непобитно је да „земаљска“ дела заузимају једно од централних места у Немањином житију, које се условно може поделити на духовни и ратнички део.

Прва наша самостална и целовита биографија „Живот и подвизи светог Симеона“ описује живот Стефановог оца Немање, од рођења до смрти, као и догађаје после Немањине смрти, у којима се испојила његова натприродна моћ. Историја Србије појављује се у облику низа чуда Светог Симеона, тако да у делу сазнајемо појединости о његовом рођењу у изгнанству, страдању од завидљиве браће, чудесном избављењу из тамнице, овладавању целом српском земљом, чишћењу државе од богумилске јереси и победоносним ратовима које је водио.

Стефан Првовенчани систематски описује ратне походе и борбе које су се дешавале у то доба, с карактеристичним описом боја код Пантина и приказима Немањиних и његових освајања. Може се рећи да су то рани облици „ратничке прозе“, која ће се, нарочито, развити у српској књижевности 14. и 15. века. По мишљењу Љиљане Јухас Георгијевске, „описи ратовања – Немањиних и потом Стефанових могу се окупити у једну целину јер они и чине посебан структурни комплекс у делу“. Посебно је важно подвући да иза описа ратова и битака стоји човек, који је учествовао у њима, што, уосталом, и сам Стефан потврђује, када говори о победама над противницима. Највеће заслуге за остварене победе приписује Светом Симеону, који разним чудима помаже Стефану и Србији, кад год се над њима надвију опасности, што је приступ који потврђује да је житије писано промишљено и у сврху потврде легитимитета власти.

Поетичност и богатство језика у делу „Живот и подвизи Светог Симеона“ учинили су да хагиографија Стефана Првовенчаног остави дубок траг у средњем веку и постане извор за прерађивање и књижевни модел неким од најзначајнијих српских средњовековних писаца попут Доментијана и архиепископа Данила. ■

Зоран МИЛАДИНОВИЋ